

แนวคิดการหล่อหลอมเด็กต่างวัฒนธรรมระหว่างญี่ปุ่นกับอเมริกัน

วรินทร์ ววงษ์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่นเปรียบเทียบกับแบบอเมริกัน โดยศึกษาเกี่ยวกับวิธีการอบรมเด็กว่ามีอิทธิพลต่อการก่อร่างเป็นความคิดที่แตกต่างของผู้คนได้อย่างไร และมีอิทธิพลส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นมีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติตนแตกต่างจากชาวอเมริกันอย่างไร ผลของการศึกษาทำให้เห็นแนวคิดการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่นซึ่งเปรียบเทียบใน 6 หัวข้อ ได้แก่ 1) การสอนที่เน้นความพยายามและความขยัน 2) สังคมที่มีการแบ่งหน้าที่ 3) การอบรมเด็กแบบญี่ปุ่น (ใน) (นอก) (เด็กดี) 4) ผลการสำรวจเรื่องการอบรมเด็ก 5) การหยั่งรู้ความรู้สึกผู้อื่น และ 6) การสอนแบบซึมซับ

คำสำคัญ การหล่อหลอมเด็กญี่ปุ่น เด็กในวัฒนธรรมญี่ปุ่น เด็กในวัฒนธรรมอเมริกัน

Differences in Cultivating Children between Japanese and American Culture

Warintorn Wuwongse

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Abstract

This article discusses the differences in cultivating children between Japanese and American cultures by focusing on how the children are trained and how that produces differences in thinking and behavior between Japanese and American children. This article discusses the following: 1) Methods of teaching that focus on industriousness and diligence, 2) Divided roles in society, 3) Japanese style of training (inside) (outside) (good children), 4) Results of surveys on training children, 5) Discernment of others' emotions, and 6) Teaching by absorption.

Keywords: Cultivating Japanese children, children in Japanese culture, children in American culture

1. บทนำ

งานวิจัยเกี่ยวกับการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่นนั้น นักวิชาการชาวญี่ปุ่นมักศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะกับประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากสองประเทศนี้มีแนวคิดในการหล่อหลอมเด็กแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด จึงมีประเด็นในการศึกษาที่หลากหลาย

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการชาวต่างชาติหลายคนให้ความสนใจการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่น และทำการวิจัยเป็นจำนวนมากเช่นกัน บทความนี้จึงจะนำเสนอผลงานวิจัยของนักวิชาการทั้ง ชาวญี่ปุ่นและต่างชาติที่ได้วิจัยเกี่ยวกับแนวคิดการหล่อหลอม อบรมเด็กต่างวัฒนธรรม โดยเน้น เด็กญี่ปุ่นและอเมริกันเป็นหลัก

อะสุมะ (อะสุมะ, 1994) กล่าวว่า ในสมัยเมจิ แนวคิดเรื่องความสมัยใหม่ของญี่ปุ่นคือ การสลัดตัวออกจากความเป็นเอเชีย และทำประเทศญี่ปุ่นให้เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้น ในสมัยเมจิ ชาวญี่ปุ่นจึงเกิดความคิดสับสนระหว่างความร่อนรนในการไล่ตามตะวันตกให้ทัน และความกลัวถูกวัฒนธรรมตะวันตกครอบงำ อะสุมะได้แสดงทรรศนะว่า แม้ระบบของสังคม การเมือง เศรษฐกิจ หรือประเพณีของประเทศจะเปลี่ยนแปลงไป แต่การเปลี่ยนแปลงในจิตใจ หรือพฤติกรรมของมนุษย์จะเปลี่ยนช้ากว่ามาก กล่าวคือ กว่าที่การเปลี่ยนแปลงจะฝังรากลึกลงใน จิตใจมนุษย์ ต้องใช้เวลาหลังจากนั้นอีกนานมาก

Schneider และคณะ (ทสึเนโยชิ, 1992, น. 75-90) ได้ค้นพบว่า พ่อแม่เชื้อสายญี่ปุ่น รุ่นที่ 3 ที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อมีลูก ลูกซึ่งกลายเป็นรุ่นที่ 4 และถูกเลี้ยงดูใน ประเทศสหรัฐฯ ได้รับการศึกษาแบบเด็กอเมริกัน พูดแต่ภาษาอังกฤษ แต่เมื่อเด็กมีผลการเรียน ไม่ดี เด็กกลับรู้สึกที่ไม่ใช่เฉพาะตนที่รู้สึกอับอาย แต่ยังส่งผลให้ครอบครัวต้องอับอายไปด้วย ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบญี่ปุ่นที่ยังหลงเหลืออยู่ นอกจากนี้ Schneider ยังกล่าวอีกว่า กว่าที่พวกเชื้อสาย ญี่ปุ่นในประเทศสหรัฐฯ จะไม่รู้สึกชาติของโซยุ (ซอสถั่วเหลือง) ก็ล่วงเข้าไปรุ่นที่ 4 แล้ว ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กว่าที่ค่านิยมและวิธีคิดจะปรับเปลี่ยนเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ และเกิดการ เปลี่ยนแปลงทางความคิดต้องใช้เวลาถึง 4 ชั่วอายุคนทีเดียว

ความเป็นญี่ปุ่นสมัยใหม่นั้น กล่าวได้ว่าเริ่มต้นตั้งแต่สมัยเมจิ การปฏิวัติสมัยเมจิไม่ได้ เป็นการปฏิวัติโดยสิ้นเชิง แม้ว่าการเมืองระบบต่างๆ จะเปลี่ยนไป แต่วัฒนธรรมทางสังคมส่วนใหญ่ ยังได้รับสืบทอดมาจากสมัยเอโดะ ซึ่งเป็นแบบอนุรักษนิยม โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านจิตใจของ ชาวญี่ปุ่นที่สูกอมตั้งแต่สมัยเอโดะ ได้รับการสืบทอดมาจวบจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้

อะสุมะได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิธีการอบรมเด็กว่ามีอิทธิพลต่อการก่อร่างเป็นความคิด ที่แตกต่างของผู้คนได้อย่างไรโดยเขาได้ทำการเปรียบเทียบวิธีการอบรมของชาวญี่ปุ่นและชาว อเมริกันว่าแตกต่างกันอย่างไร มีอิทธิพลส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นมีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติตนแตกต่างจาก ชาวอเมริกันอย่างไร เขาได้กล่าวสรุปไว้ว่า วิธีการปฏิบัติตนแบบชาวญี่ปุ่นคือให้ความสำคัญต่อ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น เรียกร้องความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ สะกดความอยากของตนเอง ส่วนวิธีการ ปฏิบัติแบบชาวอเมริกันคือให้ความสำคัญกับการแสดงออกตามธรรมชาติของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แสวงหาความคงที่ในส่วนตน แสวงหาความน่าเชื่อถือ สนับสนุนการแสดง จุดยีนของตนเอง

แม้ในปัจจุบันญี่ปุ่นและสหรัฐจะมีความแตกต่างกันน้อยลง และมีจุดร่วมกันในวิธีการปฏิบัติเพิ่มมากขึ้น แต่ความแตกต่างในอดีต เช่น การศึกษา เนื้อหาทางสังคม วิธีการปฏิบัติ ยังมีอิทธิพลอยู่มากกับจิตใจและวิถีคิดของชาติทั้งสอง

2. แนวคิดการหล่อหลอมแบบญี่ปุ่นเชิงเปรียบเทียบ

บทความนี้จะนำเสนอแนวคิดการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่นเชิงเปรียบเทียบใน 6 หัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 การสอนที่เน้นความพยายามและความขยัน
- 2.2 สังคมที่มีการแบ่งหน้าที่
- 2.3 การอบรมเด็กแบบญี่ปุ่น (ใน) (นอก) (เด็กดี)
- 2.4 ผลการสำรวจเรื่องการอบรมเด็ก
- 2.5 การหยั่งรู้ความรู้สึกผู้อื่น
- 2.6 การสอนแบบซึมซับ

2.1 การสอนที่เน้นความพยายามและความขยัน

จากผลการทดลองทางจิตวิทยา ที่มวิจัยของอะสุมะพบว่า เมื่อให้งานแก่เด็กญี่ปุ่นวัย 5 ขวบทำ เด็กญี่ปุ่นจะถือว่าสิ่งที่ได้รับมอบหมายคืองาน และจะพยายามทำอย่างตั้งใจโดยไม่คำนึงว่าตนเป็นคนเลือกงานดังกล่าวเองหรือไม่ เด็กจะทำอย่างต่อเนื่องและพยายามไม่ให้ผิดแม้ว่างานนั้นจะน่าเบื่อก็ตาม สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กญี่ปุ่นในวัยนี้ถูกหล่อหลอมแนวคิดดังกล่าวมาเรียบร้อยแล้ว นอกจากนี้ เด็กญี่ปุ่นเมื่อทำอะไรได้สำเร็จ จะยังไม่แสดงออกจนกว่าจะแน่ใจว่าไม่ผิดพลาด ในขณะที่เด็กอเมริกัน เมื่อคิดอยากทำก็จะทำอย่างมีสมาธิและขยัน แต่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขว่า ต้องเป็นสิ่งที่ตัวเด็กสนใจอยากทำเอง จึงกล่าวได้ว่า ทางฝ่ายญี่ปุ่นจะเป็นความขยันแบบยอมทำตามตามที่บอก ในขณะที่ฝ่ายอเมริกันเป็นแบบเลือกทำในสิ่งที่ตนชอบ เด็กญี่ปุ่นถูกคาดหวังมากในเรื่องความขยันแบบยอมทำตามตามที่บอก อะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำก็จะรับมาทำทันที และทำด้วยความพยายาม หากเด็กคนใดไม่มีทำที่ดังกล่าว แม้จะมีความสามารถก็จะไปไม่ได้ราบรื่นกับวิธีการศึกษาแบบญี่ปุ่น นอกจากนี้ เด็กญี่ปุ่นยังถูกอบรมมากในเรื่องการวางตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และการใช้คำพูด

อะสุมะกล่าวว่า ชาวอเมริกันจะไม่ชอบการถูกสั่งให้ทำ พวกเขาจะรู้สึกอึดอัดที่ตนต้องมียุติเลือก และจะรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือก ชาวอเมริกันกลับมองว่า การทำตามบอกหรือทำเหมือนกันทุกคนเป็นการบดบังความรับผิดชอบออกจากตนเอง อะสุมะได้มีประสบการณ์ตอนไปประเทศสหรัฐฯ ครั้งแรกและซื้อคอกับวัฒนธรรมของที่นั่น คือ ตอนสั่งไข่ดาวกับคนขาย

เมื่อคนชายถามว่าจะเอาแข็งใหม่ หรือเอาสุกด้านเดียวหรือสองด้าน อะสุมาตอบอย่างมั่นใจว่า อย่างไม่รู้ก็ได้ พูดเพียงเท่านั้นเขาถูกคนขายตุ๋นที่ว่า หากไม่บอกว่าจะเอาอย่างไรเขาทำให้ไม่ถูก ในชีวิตประจำวันของครอบครัวชนชั้นกลางชาวอเมริกัน เมื่อพูดกับลูกก็จะมีลักษณะดังกล่าวคือ อยากจะทำอะไร ชอบอะไร จะเอาอย่างไรไหน กล่าวคือเป็นการเรียกร้องให้เลือก ซึ่งสำหรับชาวญี่ปุ่นแล้วจะให้ความรู้สึกที่ไม่ดีเมื่อได้ฟังคำถามเช่นนี้ การที่เด็กอเมริกันถูกทดสอบในเรื่องความอดทนโดยให้งานที่ตนเองไม่ใช่ผู้เลือก จึงไม่รู้สึกว่าต้องรับผิดชอบต่องานนั้น ไม่จำเป็นต้องใจจดใจจ่อและใช้เวลานานในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย

อะสุมาได้กล่าวถึงเด็กญี่ปุ่นว่า เด็กที่มีผลการเรียนดีในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 หรือ 6 หมายถึง เด็กที่ก่อนเข้าเรียน รวมถึงขณะเข้าเรียน เป็นเด็กที่มีความอดทนต่องานที่ได้รับมอบหมาย แม้จะเป็นงานที่น่าเบื่อก็จะทำอย่างตั้งใจ ทำอย่างถูกต้องและทำให้สำเร็จ เขากล่าวอีกว่าเด็กอเมริกันที่มีผลการเรียนดีในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 หรือ 6 คือเด็กที่ก่อนเข้าเรียน เล็งเห็นว่างานนี้หรือสิ่งนี้น่าสนใจสำหรับตนเอง และหากรู้สึกสนุกก็จะทำอย่างพยายาม ตั้งใจ ทำอย่างถูกต้องและทำให้สำเร็จ

2.2 สังคมที่มีการแบ่งหน้าที่

สังคมอเมริกันเป็นสังคมที่ไม่มีข้อกำหนดตายตัว ทุกอย่างต้องมีการอธิบาย เป็นสังคมที่ถามหาความรับผิดชอบส่วนบุคคล เป็นสังคมที่คิดพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงต้องการทราบว่ามีฝ่ายตรงข้ามคิดอะไร ต้องการอะไร ให้ความสำคัญกับธรรมชาติของมนุษย์ ส่วนบุคคลควบคู่ไปกับหน้าที่ทางสังคม ชาวอเมริกันจะเรียกร้องความชัดเจน การวิเคราะห์ การอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผลและเทคนิคในการสื่อสาร ในขณะที่สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมลักษณะที่ผู้คนให้การยอมรับสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นเช่นนั้นมาแต่ดั้งเดิม เมื่อกล่าวถึงผู้ใด ก็จะกล่าวถึงในแง่ของหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกี่ยวข้องในเชิงสังคมที่เขาอาศัยอยู่

หากให้อธิบายเกี่ยวกับตนเอง ชาวอเมริกันส่วนใหญ่มักพูดเกี่ยวกับลักษณะเด่นของตนเอง เช่น เป็นคนคล่องแคล่ว หรือกีฬาดีทุกอย่างในชีวิต เป็นต้น ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะพูดว่าตนสังกัดที่ไหน ตำแหน่งอะไร หรือเป็นลูกชายคนโต เป็นต้น กล่าวคือ จะกล่าวในแง่ของความสัมพันธ์กับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา

สังคมในสมัยเอโดะ กล่าวได้ว่าเป็นสังคมที่สงบ ไม่มีสงคราม คนทั่วไปมักมองว่าสังคมสมัยนั้นล้าสมัยเนื่องจากมีลักษณะเป็นสังคมชนชั้น แต่สังคมในสมัยเอโดะมีการแบ่งหน้าที่กัน ในสังคม แม้กระทั่งในปัจจุบันญี่ปุ่นก็ยังคงเป็นสังคมที่แบ่งหน้าที่ เพียงแต่ผู้คนในสังคมมีความเท่าเทียมกันอย่างเห็นได้ชัด สังคมญี่ปุ่นที่แบ่งหน้าที่กันทำนี้ไม่ใช่การแยกตนเอง และหน้าที่ออกจากกัน แต่หน้าที่คือส่วนหนึ่งและเป็นเนื้อแท้ของตน ชาวญี่ปุ่นจะรู้สึกว่า หาก

แยกหน้าที่ออกไปจากตัวเอง เขาจะขาดส่วนหนึ่งของ identity ไป และจะรู้สึกไม่มั่นคง หนึ่ง การที่ชาวญี่ปุ่นปรับตนเองให้เข้ากับหน้าที่ แม้อาจมองได้ว่าเป็นลักษณะของฝ่ายรับ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นการถูกกระทำหรือถูกบังคับ ชาวญี่ปุ่นถือว่าการรับหน้าที่และปรับตนเองให้เข้ากับหน้าที่ได้เป็นเป้าหมายสู่ความสำเร็จ นักจิตวิทยา สังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา กล่าวว่า การที่ชาวญี่ปุ่นมุ่งมั่นต่อหน้าที่ถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวญี่ปุ่น โดย เบ็ป ฮารุมิ (อะสุมะ, 1994, น. 115) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ซึ่งเป็นชาวอเมริกันเชื้อสายญี่ปุ่นรุ่นที่ 2 ได้อธิบายลักษณะของชาวญี่ปุ่นไว้ว่า ชาวญี่ปุ่นจะเน้นความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทำงานหนัก เข้มงวดในการอบรมขัดเกลา ทุ่มเทให้กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ โดยไม่ได้คำนึงว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จหรือไม่

เบ็ปกล่าวว่า การแบ่งหน้าที่ของชาวญี่ปุ่นควบคู่ไปกับความรับผิดชอบ ทุกคนต้องดำเนินการตามหน้าที่ กล่าวคือ หน้าที่จะเป็นตัวกำหนดว่าตนต้องทำอะไร ยิ่งคนที่อยู่ในตำแหน่งสูงก็ยิ่งประพฤติตนตามอำเภอใจไม่ได้ (เฉพาะกรณีระบบการแบ่งหน้าที่ที่มีประสิทธิภาพผู้เขียน) ลักษณะสำคัญของชาวญี่ปุ่นที่เห็นได้ชัดคือ ในช่วงต้นสมัยเมจิถึงช่วงปีค.ศ. 1960 ซึ่งเป็นช่วงฟื้นฟูประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวญี่ปุ่นมีลักษณะเป็นมนุษย์ที่รู้จักหน้าที่ด้วยตนเองและให้ความสำคัญกับความพยายามมากกว่าผลลัพธ์ ดังนั้น รูปแบบการศึกษาของญี่ปุ่นจึงถูกผลักดันให้เป็นไปตามครรลองดังกล่าว คำว่า ขยันแบบยอมทำตามที่บอก เป็นการแสดงถึงการรู้จักหน้าที่ด้วยตัวเองบวกกับความพยายาม นั่นก็คือการทำให้งานที่อยู่ตรงหน้าสำเร็จลุล่วง โดยไม่ต้องคำนึงว่างานนั้นจะเป็นประโยชน์มากน้อยเพียงใด หรือมีความหมายสำหรับเป้าหมายทั้งหมดอย่างไร ญี่ปุ่นให้คุณค่ากับความพยายามและชาวญี่ปุ่นถือเป็นความมุ่งมั่นอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการที่ญี่ปุ่นจะไม่แบ่งห้องเรียนตามคะแนน นอกจากนี้ แม้กรณีให้เห็นว่าสิ่งนั้นไม่สมเหตุผลหรือไม่ยุติธรรม ชาวญี่ปุ่นก็จะไม่พูดออกมาแต่จะอดทนและพยายามต่อไป ในความรู้สึกของชาวญี่ปุ่น ความพยายามไม่ใช่เรื่องสนุกหรือเป็นสิ่งที่อยากทำ แต่ความพยายามหมายถึงงานหรือสิ่งที่ต้องทำ จึงมีความอดทนแฝงอยู่ในความพยายามด้วย

ความปรารถนาของชาวญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์เป็นลูกโซ่เชื่อมโยงกับคนรอบข้าง ไม่ว่าจะพ่อแม่ พี่น้อง คนใกล้ชิดและคนรู้จัก เช่น หากถามเด็กที่จะสอบเข้าโรงเรียนมัธยมศึกษาว่า ทำไมจึงอยากเข้าโรงเรียนนี้ จะได้คำตอบว่า เพราะอยากให้พ่อแม่ดีใจ อีกประการหนึ่งคือการที่ชาวญี่ปุ่นเน้นการทำกิจกรรมเป็นกลุ่มมีผลทำให้แต่ละคนต้องลดความต้องการ ความอยากหรือความสนใจส่วนตัวลง เนื่องจากต้องประนีประนอมกับคนในกลุ่ม

2.3 การอบรมเด็กแบบญี่ปุ่น (ใน) (นอก) (เด็กดี)

ปีค.ศ. 1981 สำนักนายกรัฐมนตรีได้ทำการสำรวจแม่และเด็กของ 6 ประเทศ คือ ญี่ปุ่น สหรัฐ อังกฤษ ฝรั่งเศส เกาหลีใต้ และไทยโดยเลือกแม่ที่มีลูกอายุระหว่าง 10 - 15 ปี จำนวนทั้งสิ้น 1,500 คู่ วิธีทดสอบคือ ให้เด็กดูภาพ 2 ภาพ ภาพแรกเป็นภาพเด็กถูกครูดู เนื่องจากเข้าห้องเรียนสาย ภาพที่ 2 เป็นภาพเด็กถูกแม่ดูเนื่องจากจะออกไปเล่นข้างนอกโดยยังทำงานไม่เสร็จ และถามว่าใน 2 สถานการณ์ดังกล่าว เมื่อเด็กถูกดู เด็กจะพูดว่าอย่างไร โดยมีให้เลือก 6 หัวข้อ ผลปรากฏว่า มีเพียงเด็กญี่ปุ่นที่มีปฏิกิริยาโต้ตอบครูแตกต่างจากปฏิกิริยาที่โต้ตอบต่อแม่เป็นอย่างมาก

ตารางที่ 1 จำนวนร้อยละของปฏิกิริยาโต้ตอบของเด็กต่อครูและแม่

	ญี่ปุ่น	สหรัฐ	อังกฤษ	ฝรั่งเศส	ไทย	เกาหลี
ต่อครู	88	72	76	78	56	92
ต่อแม่	27	68	60	72	72	84

หน่วยเป็น %

หมายเหตุ ยิ่งจำนวนร้อยละมากเท่าใด หมายถึง เด็กเชื่อฟังมากเท่านั้น (อะสุมะ, 1994)

ผลจากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า เด็กญี่ปุ่นเชื่อฟังแม่เพียงร้อยละ 27 เด็กที่ไม่เชื่อฟังแม่ จึงคิดเป็นร้อยละ 73 โดยเด็กกลุ่มนี้แม่จะไม่เชื่อฟังแม่ แต่ก็มีเหตุผลหรือข้ออ้างในการไม่เชื่อฟัง หากดูเฉพาะกลุ่มเด็กที่ไม่เชื่อฟังแม่แต่มีเหตุผลอ้าง เด็กญี่ปุ่นมีถึงร้อยละ 62 อังกฤษ 34 เกาหลี 10 และประเทศอื่นประมาณร้อยละ 20 เหตุผลที่เด็กยกมา คือ เพราะมีนัดกับเพื่อนต้องออกไปเที่ยวนี้ ไปช่วยลุงทำงาน เป็นต้น และในทางกลับกัน กลุ่มเด็กที่ไม่ทำตามครูและมีเหตุผลประกอบ ปรากฏว่า เกาหลีมีเหตุผลประกอบน้อยที่สุด รองลงมาคือญี่ปุ่น ดังนั้น จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่า เด็กญี่ปุ่นเจ้าเหตุเจ้าผล เพราะกับครูแล้วเด็กจะยอมทำตามมากกว่ากับแม่ซึ่งเป็นคนในบ้าน ในประเทศตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูกเป็นลักษณะมีอำนาจแฝงอยู่ ส่วนเกาหลีได้รับอิทธิพลจากขงจื้อซึ่งลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ แต่กรณีญี่ปุ่น แม่ลูกมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและอยู่ร่วมกันมากกว่าใช้อำนาจ และใช้วิธีอธิบายให้เหตุผลโดยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า

ลักษณะพิเศษของการอบรมแบบญี่ปุ่นคือ จะไม่ค่อยทำโทษเด็กโดยตรง แต่ชาวญี่ปุ่นจะสอนให้เด็กนึกเสมอว่าตัวเองเป็นเด็กดี จึงต้องทำในสิ่งที่เด็กดีพึงทำ การทำตัวเป็นเด็กดีคือหน้าที่ของตน ในขณะที่ชาวอเมริกันจะตำหนิเด็กว่าเป็นเด็กไม่ดี ดังนั้นเด็กต้องแก้ไข ชาวญี่ปุ่นเห็นว่า การที่เด็กอนุบาลเป็นผู้ใหญ่ในโรงเรียนได้ เนื่องจากเด็กแยกออกกระหว่าง “ในบ้าน” และ “นอกบ้าน” การอบรมสั่งสอนของโรงเรียนเน้นการเป็นเด็กดี เด็กจะถูกปลูกฝังว่าต้องทำตัวให้

เป็นเด็กดี จึงอยากแสดงบทบาทของการเป็นเด็กดี ซึ่ง Catherine Lewis¹ (อะสุมะ, 1994, น.183) กล่าวว่า ครูญี่ปุ่นจะไม่อบรมเด็กแบบเข้มงวด ไม่แสดงตนเป็นผู้นำอย่างออกหน้า ไม่บังคับการปฏิบัติตัวของเด็กในห้องเรียน แต่ในอีกด้านหนึ่ง เด็กจะสังกัดอยู่ในกลุ่มย่อยซึ่งความสัมพันธ์ในกลุ่มจะเป็นลักษณะร่วมมือกันโดยมีกฎเกณฑ์ภายในกลุ่ม กล่าวคือ การจะให้เด็กเชื่อฟังได้ ต้องทำให้เกิดความกดดันจากภายนอกน้อยที่สุด และใช้นโยบายเน้นเด็กดีให้เกิดขึ้นจากภายในตัวเด็ก เป็นที่น่าประหลาดใจว่า อันที่จริงครูญี่ปุ่นเองก็ไม่ได้ตั้งใจจะใช้วิธีการเช่นนี้ แต่เป็นวิธีปฏิบัติที่ทำกันมาต่อเนื่องนับจากอดีตจนถือเป็นเรื่องปกติ ครูญี่ปุ่นจะใช้วิธีอธิบายให้เด็กเข้าใจถึงผลเสียหากเด็กทำไม่ดี เมื่อเด็กเข้าใจ ก็จะสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นในตัวเอง

Lewis ยังได้เล่าเหตุการณ์ที่เธอประสบในโรงเรียนอนุบาลญี่ปุ่นว่า มีเด็กชายคนหนึ่งเอาดินน้ำมันโยนลงไปใต้ปลา พร้อมกับพูดว่า “ระเบิด” เมื่อเห็นดังนั้น ครูญี่ปุ่นได้กล่าวว่า “เดี๋ยวปลาจะบาดเจ็บ” โดยไม่มีการพูดอย่างชัดเจนว่าให้หยุดการกระทำทันที หลังจากนั้น ครูจึงเรียกเด็ก ๆ มารวมกันแล้วสอนว่า วันนี้มีเด็กคนหนึ่งตั้งใจทำให้ปลาตายโดยโยนก้อนดินน้ำมันลงไปหวังจะให้ปลาตาย แต่การทำเช่นนั้นจะทำให้ปลาได้รับบาดเจ็บ Lewis ได้สัมภาษณ์ครูภายหลังว่า ครูคิดเช่นที่พูดกับเด็ก ๆ จริงหรือ ครูตอบว่าใช่ Lewis จึงถามอีกว่า ครูไม่รู้หรือว่าเด็กก็รู้อยู่เต็มอกว่า ถ้าโยนก้อนดินน้ำมันลงไป ปลาจะบาดเจ็บ ครูกลับตอบว่า ถ้าเด็กรู้ว่าไม่ดี ก็คงไม่ทำอย่างนั้นแน่นอน กล่าวคือ ครูต้องการทำให้เด็กเข้าใจด้วยตัวเอง โดยครูเชื่อว่า หากเด็กเข้าใจ เด็กก็จะไม่ทำ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ Lewis สังเกตเห็นคือ เมื่อเด็กถอดรองเท้าสลับตำแหน่งซ้ายขวา ครูจึงพูดว่า “ไม่รู้สิอะไรแปลก ๆ หรือ” เมื่อเห็นเด็กไม่เข้าใจ ครูจึงพูดต่อว่า “ไม่รู้สิอะไรแปลก ๆ ตรงรองเท้าหรือ” เด็กก็ยังไม่เข้าใจ ครูจึงหันไปทางเด็กคนอื่น และพูดว่า “ดูรองเท้าของทาโรสิ เหมือนกับของคนอื่นไหม” เวลาผ่านไป 3 นาที เด็กก็ยังไม่เข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้น ครูจึงกล่าวว่า “ไม่เป็นไร ไปเล่นเถอะ ทั้ง ๆ ที่เด็กยังถอดรองเท้าวางสลับตำแหน่งเหมือนเดิม จึงจะเห็นได้ว่า หากเด็กยังไม่เข้าใจ ครูญี่ปุ่นก็จะไม่บังคับให้เด็กทำ

¹ Catherine Lewis นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน เธอเริ่มสัมผัสงานด้านญี่ปุ่นศึกษาตั้งแต่สมัยศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เธอได้มาทำการเฝ้าสังเกตเด็กชั้นอนุบาลอายุ 5 ขวบของญี่ปุ่นทั้งหมด 15 แห่ง โดยเข้ามาดูแห่งละ 2 วัน

2.4 ผลการสำรวจเรื่องการอบรมเด็ก

2.4.1 วิธีการอบรมลูกวัย 3 ขวบครึ่งของแม่ชาวญี่ปุ่นและอเมริกัน

คณะวิจัยแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา² (อะสุมะ, 1994) ได้ทำการสำรวจแม่และเด็กชาวญี่ปุ่นและอเมริกันโดยมีคำถามให้แม่ตอบเกี่ยวกับวิธีการอบรมลูกในวัย 3 ขวบครึ่ง โดยสร้างสถานการณ์ทั้งหมด 7 แบบเพื่อให้แม่ตอบคำถาม เช่น เมื่อเด็กไม่ยอมรับประทานอาหารหรือไม่ยอมกินยา เด็กวิ่งชนในร้านขายของของคนอื่น เด็กโยนบล็อกไม้ใส่เพื่อน เด็กเอาดินสอขีดเขียนฝาผนัง เป็นต้น และให้แม่ลองคิดว่า ถ้าตนอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ ตนจะพูดอย่างไร โดยคณะวิจัยนี้ได้จัดประเด็นการวิเคราะห์เป็น 4 ข้อ ดังนี้

- 1) บนพื้นฐานของการใช้อำนาจ เช่น ต้องกินเข้าไป หรือไม่กินไม่ได้
- 2) บนพื้นฐานของกฎ เช่น บล็อกไม้ไม่ใช่ของที่จะเอามาปาเล่น ผักเป็นของสำหรับรับประทาน
- 3) บนพื้นฐานของความรู้สึก เช่น อุตส่าห์ทำมาให้รับประทาน ถ้าปาถูกเพื่อน เพื่อนจะเจ็บ
- 4) บนพื้นฐานของผลลัพธ์ เช่น ถ้าไม่รับประทานก็จะไม่เจริญเติบโต ถ้าไม่รับประทานก็จะไม่สบายและไปเล่นไม่ได้

ตารางที่ 2 คำตอบของแม่ชาวญี่ปุ่นและอเมริกันต่อสถานการณ์ที่กำหนด

พื้นฐาน	แม่ญี่ปุ่น (%)	แม่อเมริกัน (%)
อำนาจในฐานะที่เป็นพ่อแม่	18	50
กฎ	15	16
ความรู้สึก	22	7
ผลที่จะเกิดขึ้น	37	23
อื่น ๆ	8	4

(อะสุมะ, 1994, น. 195)

จากตาราง 2 จะเห็นลักษณะเด่นของแม่ชาวญี่ปุ่นในประเด็น “ผลที่จะเกิดขึ้น” กล่าวคือ แม่ชาวญี่ปุ่นพยายามทำให้เด็กเข้าใจว่า หากไม่เชื่อฟังก็จะเกิดผลที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งตรงกับ

² คณะวิจัยแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐ มีชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า 日米母子研究 ใช้เวลาวิจัยทั้งสิ้นประมาณ 10 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ.1972-ค.ศ.1981

รายงานของ Lewis เกี่ยวกับวิธีคิดของครูอนุบาลที่ว่า ถ้าเด็กเข้าใจผลที่จะเกิดขึ้น เด็กก็จะไม่ทำสิ่งที่ไม่ดี

คำถามลำดับต่อมาคือ หากเด็กไม่เชื่อฟัง แม่จะพูดอย่างไร ผลปรากฏว่า แม่ชาวอเมริกันพูดว่า “Eat it. You must eat it. Eat it please.” ในขณะที่แม่ชาวญี่ปุ่นพูดว่า “ทานเข้าไป ทานเข้าไปเถอะ ทานนิดหน่อยก็ยังดี ถ้าไม่ทาน พรุ่งนี้ต้องทานนะ” แสดงให้เห็นว่าการพูดของแม่ชาวญี่ปุ่นจะค่อย ๆ อ่อนลงเรื่อย ๆ ในขณะที่แม่ชาวอเมริกันจะแสดงความเป็น boss ต่อเด็กที่เป็นผู้ทำตาม โดยไม่มีการตอรองหากเป็นสิ่งที่ลูกเอาแต่ใจตนเอง ในขณะที่แม่ชาวญี่ปุ่นใช้พื้นฐานของความเป็นเด็กดีในการอบรมเด็ก ไม่มีการเผชิญหน้า ซึ่งชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าการที่เด็กทำไม่ดีแสดงว่าเด็กยังไม่เข้าใจสภาพ จึงจำเป็นต้องอธิบายผลที่จะเกิดขึ้น และชี้ให้เห็นถึงความรู้สึกของผู้อื่น หากเด็กเข้าใจ ก็ยอมจะไม่ทำสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งหากเด็กยังยืนยันกรานไม่ยอมรับผู้ใหญ่จะเลือกวิธีลดเงื่อนไข ตอรองและหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง

ตัวอย่างลำดับต่อไปคือ มีหญิงชาวอเมริกันแต่งงานกับชายชาวญี่ปุ่นและมีลูกชายอายุ 4 ขวบ 1 คน อาศัยอยู่บ้านเดียวกับย่าที่ญี่ปุ่น หญิงชาวอเมริกันผู้นี้ไม่เข้าใจวิธีการอบรมของย่า เช่น เมื่อลูกทำผิด แม่ก็จะทำโทษเพื่อให้ลูกเข้าใจว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่สมควรทำ แต่ย่ากลับพูดว่า “เจ้าหนูเป็นเด็กดีอยู่แล้ว เขาไม่ทำเช่นนั้นหรอก เจ้าหนูนี้เก่งจริง ๆ” ซึ่งนักวิจัยชาวอเมริกันทั้ง Tobin และ Lewis ต่างก็เห็นพ้องว่าเป็นลักษณะพิเศษของชาวญี่ปุ่นที่ใช้ความอดทนต่อเด็กได้ดี

วิธีการมองเด็กของญี่ปุ่นและอเมริกันอาจแตกต่างกัน กล่าวคือ ก่อนยุคสมัยใหม่ ชาวอเมริกันมีแนวความคิดว่า มนุษย์มีบาปติดตัวมาตั้งแต่เกิด จึงต้องแก้ไขให้ดีขึ้น ในขณะที่หนังสือการเลี้ยงเด็กในสมัยเอโดะส่วนใหญ่มีความเห็นว่า มนุษย์มีความมั่งคั่งติดตัวมาตั้งแต่เกิด และการศึกษาจะช่วยให้ความมั่งคั่งนั้นเบ่งบาน (ทสึเนโอยชิ, 1994, น. 95)

2.4.2 ความคาดหวังของแม่ชาวญี่ปุ่นและอเมริกันต่อพัฒนาการของลูก

คณะวิจัยแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐฯ ได้ทำการสำรวจเรื่องความคาดหวังต่อพัฒนาการของลูกว่า แม่คาดหวังอยากให้ลูกมีพัฒนาการด้านใดเป็นอันดับแรกและในช่วงอายุเท่าไร โดยมีข้อให้เลือกทั้งสิ้น 41 หัวข้อ ยกตัวอย่าง เช่น สามารถทานอาหารได้เองโดยไม่ต้องมีผู้ใหญ่คอยช่วยเหลือ ไม่ร้องไห้แฉงโดยไม่มีสาเหตุ เล่นข้างนอกคนเดียวได้ ขณะเล่นกับเพื่อน มีความเป็นผู้นำ มีความเห็นใจเพื่อน เป็นต้น คณะวิจัยได้เขียนหัวข้อเหล่านี้ลงบนกระดาษแข็ง 41 แผ่น และยื่นให้แม่เป็นผู้เลือก แม่ชาวญี่ปุ่นเข้าร่วมการสำรวจ 58 คน แม่ชาวอเมริกัน 67 คน ช่วงอายุของเด็กแบ่งเป็น 3 ช่วงคือ ก่อน 4 ขวบ (3 คะแนน) 4-5 ขวบ (2 คะแนน) 6 ขวบขึ้นไป (1 คะแนน) ผลปรากฏว่าข้อที่มีคะแนนแตกต่างกัน 0.4 คะแนนขึ้นไป มี 11 ข้อ โดย 0.4 คะแนนเท่ากับอายุที่คาดหวังแตกต่างกัน 10 เดือนขึ้นไป สิ่งที่แม่ชาวญี่ปุ่นคาดหวังให้ลูกมีการพัฒนา

ที่รวดเร็วคือ ไม่ร้องไห้แง เผ้าบ้านคนเดียวได้ประมาณ 1 ชั่วโมง พุดทักทายกับครอบครัวว่า “สวัสดีตอนเช้า” ได้ เมื่อจะขอให้ผู้ใหญ่ทำอะไรให้ต้องพูดจาสุภาพ ไม่เอาขาวางบนโต๊ะหรือไม่ใช่เก้าอี้ของ ส่วนสิ่งที่แม่ชาวอเมริกันคาดหวังคือ เวลาเล่นกับเพื่อนต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่สามารถยืนยันความคิดของตนเองต่อผู้อื่นได้ สามารถอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจถึงความคิดของตนเองและเหตุผลนั้น ๆ ถ้าถูกถามความเห็นหรือความตั้งใจสามารถพูดได้อย่างชัดเจนชัดเจนคำ สามารถอธิบายให้เพื่อนเข้าใจถึงความคิดของตนเองหรือสิ่งที่ตนอยากทำ ในกรณีที่เพื่อนไม่ยอมรับต้องอธิบายให้เพื่อนเข้าใจได้

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าแม่ชาวญี่ปุ่นคาดหวังลูกให้มีการพัฒนาที่รวดเร็วในเรื่องการควบคุมอารมณ์ กล่าวคือ เน้นคุณลักษณะของการอยู่ร่วมกันในครอบครัวโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การเชื่อฟัง รักษากฎเกณฑ์ มารยาท และการจัดการในเรื่องรอบตัว ขณะที่แม่ชาวอเมริกันคาดหวังลูกในเรื่อง ความสามารถทางสังคม ความชัดเจนในการสื่อสาร กล่าวคือ เน้นคุณลักษณะให้ออกไปเผชิญโลกภายนอกด้วยตนเอง สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง

ในที่นี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างจากผลการสำรวจของคณะวิจัยแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐฯ 3 กรณี ดังต่อไปนี้

- 1) ไม่ร้องไห้แง แม่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่คาดหวังให้ลูกทำได้ตอนอายุประมาณ 3 ขวบ แม่ชาวอเมริกันร้อยละ 40 คาดหวังตอนลูกอายุหลัง 6 ขวบไปแล้ว
- 2) กล่าว “สวัสดีตอนเช้า” แม่ชาวญี่ปุ่นร้อยละ 90 คาดหวังตอนลูกอายุประมาณ 3 ขวบ แม่ชาวอเมริกันร้อยละ 25 คาดหวังตอนลูกอายุประมาณ 3 ขวบ
- 3) สามารถยืนยันความคิดของตนเองกับผู้อื่น แม่ชาวญี่ปุ่นคาดหวังตอนหลัง 6 ขวบ และ 4-5 ขวบเท่ากัน แม่ชาวอเมริกันส่วนใหญ่คาดหวังตอนอายุ 4-5 ขวบ มีร้อยละ 25 ที่คาดหวังตอนอายุ 3 ขวบ

ตารางที่ 3 ความคาดหวังต่อพัฒนาการของเด็กระหว่างแม่ชาวญี่ปุ่นเปรียบเทียบกับแม่ชาวอเมริกัน

ขอบเขต (หัวข้อ)	แม่ญี่ปุ่น	แม่อเมริกัน	ความแตกต่าง
ความสามารถทางวิชาการ (3 หัวข้อ)			
34. สามารถอ่านนิทานเด็กที่มีรูปภาพประกอบมาก ประมาณ 30 หน้าได้ด้วยตนเอง	1.24 (0.26)	1.36 (0.43)	
37. ดูนานิปากเป็น (ประมาณหน่วย 15 นาที)			
41. เมื่อมีสิ่งที่น่าสนใจ ค้นหาตามหนังสือหรือพจนานุกรมเป็น			

ขอบเขต (หัวข้อ)	แม่ ญี่ปุ่น	แม่ อเมริกัน	ความ แตกต่าง
การเชื่อฟัง (5 หัวข้อ)			
6. เมื่อเรียกแล้วขานรับหรือมาทันที	2.16	1.97	**
7. แม้ว่ากำลังสนุกอยู่กับการอ่านหนังสือหรือดูทีวี เมื่อแม่เรียกให้มาช่วย ก็หยุดสิ่งที่ทำและมาทันที	(0.43)	(0.43)	
20. เมื่อถูกเตือนในสิ่งที่กำลังทำไม่ดี จะหยุดทำทันที			
26. ทำทันทีเมื่อถูกสั่งงาน			
36. เมื่อพ่อแม่สั่งห้ามก็จะฟัง แม่ไม่เข้าใจเหตุผล			
มารยาท (3 หัวข้อ)			
3. พูดไพเราะเมื่อจะขอร้องผู้ใหญ่	2.49	2.30	*
10. พูดสวัสดีตอนเช้ากับครอบครัว	(0.37)	(0.49)	
28. ไม่เอาข้าววงบนโต๊ะหรือไม่ใช้เท้าเขี่ยสิ่งของ			
การควบคุมอารมณ์ (4 หัวข้อ)			
4. ไม่ร้องไห้แง	2.49	2.08	
24. เมื่อมีสิ่งที่ไม่พอใจ สามารถอดทนได้โดยไม่ร้องไห้	(0.38)	(0.35)	**
28. ควบคุมอารมณ์ได้โดยไม่โกรธ			
39. ไม่ใช่คำพูดแบบทารก			
ช่วยตนเองได้ (8 หัวข้อ)			
1. รับประทานอาหารได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องมีผู้ใหญ่คอยช่วย			
2. สามารถใช้เงินอย่างประหยัด			
8. จัดการกับเสื้อผ้าที่ตนถอดออกได้			
9. ไปเล่นข้างนอกคนเดียวได้	2.02	1.86	**
15. สามารถช่วยงานที่ถูกกำหนดได้	(0.24)	(0.17)	
16. เล่นคนเดียวได้			
22. ใช้โทรศัพท์เป็น			
27. ฝึบ้านคนเดียวได้ประมาณ 1 ชั่วโมง			
ความสามารถทางสังคม (6 หัวข้อ)			
5. ให้เพื่อนยืมของเล่น และเล่นด้วยกันได้	1.24	1.36	**
12. สามารถอธิบายให้เพื่อนเข้าใจความคิดและความต้องการของตนได้	(0.26)	(0.43)	
19. เมื่อความคิดไม่ตรงกัน สามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่ทะเลาะกัน			
30. ขณะเล่นกับเพื่อน สามารถแสดงความเป็นผู้นำได้			
35. ขณะเล่นเกมส์ สามารถคอยจนกว่าจะถึงคิวของตนเองได้			
38. มีความเห็นใจเพื่อน			

ขอบเขต (หัวข้อ)	แม่ ญี่ปุ่น	แม่ อเมริกัน	ความ แตกต่าง
ความชัดเจนในการสื่อสาร (5 หัวข้อ)			
7. เมื่อไม่เข้าใจ จะถามหาคำอธิบาย			
14. เมื่อถูกถามความเห็นหรือความหวัง สามารถพูดได้	2.16	1.98	
21. เมื่อถูกตั้งคำถาม สามารถตอบได้อย่างชัดเจนกับข้อคำถาม	(0.43)	(0.43)	
25. สามารถแสดงความคิดของตนเองอย่างชัดเจนกับผู้อื่น			
40. สามารถอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ถึงความคิดและเหตุผลของตน			

*P<0.5 อย่างมีนัย **P<.01 อย่างมีนัย () ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (อะสุมะ, 1994, น. 200)

หมายเหตุ ตารางนี้เป็นการนำเอาทั้ง 41 หัวข้อมาจัดเป็นหมวดหมู่และคำนวณค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่ม

2.4.3 เด็กดีในสายตาชาวญี่ปุ่น

ในปีค.ศ. 1981 สำนักนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้ทำการสำรวจแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา โดยถามความเห็นจากแม่เกี่ยวกับลักษณะพิเศษของเด็กที่ตัวเองคืออะไร ผลการสำรวจพบว่า คำตอบที่ชาวญี่ปุ่นตอบเป็นจำนวนมากกว่าชาวอเมริกันคือ การใช้ชีวิตประจำวัน (เช่น การแปรงฟัน การทักทาย) รักษากฎเกณฑ์ ไม่รบกวนผู้อื่น อดทนและมีความพยายาม ส่วนสิ่งที่ชาวอเมริกันตอบมากกว่าชาวญี่ปุ่นคือ ความเป็นอิสระ ความเป็นผู้นำ รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง จึงสรุปได้ว่า คุณลักษณะของชาวญี่ปุ่นคือ ทำตามทีบอกอย่างเรียบร้อย และทำด้วยความรู้สึกเต็มใจ ส่วนคุณลักษณะของชาวอเมริกันคือ สามารถยืนได้ด้วยตนเองอย่างสง่างามเผยแพร่ในสังคม (มิโนะฮุระ, 1994, น. 215)

อะสุมะ (อะสุมะ, 1994, น. 210) ให้นักศึกษาที่ตนเองสอนอยู่ทำการสำรวจผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิงว่า คำว่า "เด็กดี" หมายถึงเด็กประเภทไหน ผลการสำรวจพบว่า เด็กดีคือเด็กที่พูดตรง ๆ สดใส คล่องแคล่ว ใจดี มีความเห็นใจผู้อื่น เอาใจจริงเอาใจ มีความพยายาม ไม่ต่อต้าน รักษากฎเกณฑ์ เป็นต้น ผลการสำรวจนี้ทำให้ทราบว่า ความคิดเช่นนี้ของผู้ใหญ่เกือบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา

อิมามิ (อะสุมะ, 1994, น. 212) ได้ทำวิจัยในปีค.ศ. 1990 โดยนำเนื้อหาที่ปรากฏในตำราสอนภาษาแม่ซึ่งใช้สำหรับสอนเด็กชาวญี่ปุ่นและอเมริกันมาเปรียบเทียบกัน ข้อมูลเป็นเนื้อหาจากตำราสอนเด็กชาวญี่ปุ่น 211 เรื่อง จากตำราสอนเด็กชาวอเมริกัน 209 เรื่อง ผลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบค่านิยมของชาวญี่ปุ่นและอเมริกันที่ปรากฏในตำราสอนภาษาแม่

	ค่านิยม	ญี่ปุ่น	อเมริกัน
ญี่ปุ่น > อเมริกัน	ความสัมพันธ์อันอบอุ่น	54	23
	กฎเกณฑ์ การอบรม	11	5
	การยอมเสียสละ	8	0
ญี่ปุ่น < อเมริกัน	ความยุติธรรม ความถูกต้อง อิสระ เท่าเทียม	0	13
	ยืนด้วยตนเอง ความรับผิดชอบ ต่อตนเอง	1	10
	แสดงจุดยืนของตน	0	7
	ความตั้งใจอย่างแรงกล้า	1	15

(อะสุมะ, 1994, น. 212)

อะสุมะได้กล่าวสรุปว่า คำว่า “เด็กดี” ในความหมายของชาวญี่ปุ่นคือ เป็นเด็กที่ผู้ใหญ่ปกครองง่าย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ในขณะที่สำหรับชาวอเมริกันคือมีความเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร แต่อะสุมะให้ความเห็นว่า เขาอยากให้เด็กญี่ปุ่นมีความร่วมมือกันแต่ในขณะที่เด็กอเมริกันก็สามารถยืนได้ด้วยตนเอง

2.4.4 ความเป็นผู้ไม่เปิดเผย

ในปี ค.ศ. 1985 นักจิตวิทยาชาวอเมริกันชื่อ Stevenson และกลุ่มคิตะมุระ ฮารุโอะ (อะสุมะ, 1994, น. 212-215) ได้ร่วมกันทำวิจัยเรื่อง “ความสามารถทางวิชาการของเด็ก” โดยส่วนหนึ่งเป็นคำถามว่า แม่ประเมินความสามารถทางวิชาการของลูกอย่างไร ซึ่งแม่ชาวอเมริกันได้ประเมินว่า “ลูกเก่ง” ส่วนแม่ชาวญี่ปุ่นประเมินว่า “ลูกยังไม่เก่ง” และเมื่อถามพ่อก็ได้รับคำตอบแบบเดียวกัน เมื่อถามลูก (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3) ก็พบว่า เด็กญี่ปุ่นจะประเมินตนเองต่ำ แต่เมื่อดูผลการทดสอบจริง ๆ แล้วกลับพบว่าเด็กญี่ปุ่นไม่ได้มีคะแนนที่ด้อยหรือต่ำเลย คะแนนคณิตศาสตร์กลับสูงกว่าของเด็กอเมริกันมาก คะแนนภาษาแม่ไม่ต่างกัน ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับการทดสอบ MMPI³ และ PIL⁴ ซึ่งผลที่ออกมาคือ หากใช้ชาวอเมริกันเป็นมาตรฐาน ชาวญี่ปุ่นจะมีปฏิริยาตอบสนองในทางลบ ในขณะที่ชาวอเมริกันเป็นทางบวก

³ MMPI เป็นการทดสอบสภาพอารมณ์ คำถามของ MMPI เช่น ฉันมีความสุขเสมอในชีวิตประจำวัน ฉันมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่มากมาย ความจำของฉันปกติดี เป็นต้น

⁴ PIL เป็นการทดสอบเป้าหมายของชีวิต

2.5 การหยั่งรู้ความรู้สึกของผู้อื่น

ชาวญี่ปุ่นจะถูกอบรมให้ควบคุมอารมณ์ ไม่รบกวนผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นรู้สึกไม่ดี ชาวอเมริกันจะถูกอบรมให้มีคุณลักษณะเข้ากันได้ดีในหมู่เพื่อนฝูง และแสดงจุดยืนของตน ชาวญี่ปุ่นนั้นนอกจากจะสนใจในความรู้สึกของผู้อื่นแล้ว ยังถูกคาดหวังในเรื่องการหยั่งรู้ความรู้สึกของผู้อื่นอีกด้วย เป็นการหยั่งรู้ความต้องการของผู้อื่นโดยที่ผู้อื่นไม่ต้องเอ่ยปาก แม้แต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น แม่กับลูก แม่ญี่ปุ่นจะไม่บอกคำตอบที่ถูกให้ลูก แต่จะหัดให้ลูกหยั่งรู้ได้ด้วยตนเองหรือสอนให้อ่านใจคนให้ออก สรุปลงได้ว่าผู้ที่หยั่งรู้ความรู้สึกของผู้อื่นไม่เป็นก็จะอยู่ในสังคมญี่ปุ่นลำบาก

เมื่อชาวญี่ปุ่นพูดเรื่องของตนเองให้ผู้อื่นฟัง จะไม่กล่าวชมตนเองและจะพูดไปในทางลบเสียมากกว่า แต่เมื่อลงมือทำ ชาวญี่ปุ่นจะทำอย่างจริงจัง สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคม Zero-sum กล่าวคือ หากใครทำตัวเด่นว่าตนเก่ง คนอื่นก็จะกลายเป็นผู้แบกรับผลลบไป ดังนั้น หากใครพูดว่า ฉันประสบความสำเร็จหรือไปได้สวย ความอยากอวดหรือความภาคภูมิใจก็จะกลายเป็นการเข่าขวัญหรือยกตนเหนือผู้อื่น ชาวญี่ปุ่นจะหลีกเลี่ยงแม้แต่การพูดเรื่องที่ไม่ได้ผลได้ผลเสียกับตนโดยตรง หรือการพูดที่สื่อเค้าไปในทางภาคภูมิใจในตนเอง การอ้ออวดถือเป็นการเสียมารยาทในการคบหากับผู้อื่น นอกจากนี้ ในการประเมินตนเอง ชาวญี่ปุ่นพยายามระมัดระวังที่จะไม่ยกตนให้เด่น แม้จะไม่มีการเปรียบเทียบกับผู้อื่นก็ตาม

อะสุมะเชื่อว่า สังคมที่มีการแบ่งหน้าที่กันทำ มิได้หมายความว่า เป็นสังคมที่ล้าสมัย หรือทำให้ความสำนึกในความเป็นตนด้อยลงแต่อย่างใด ญี่ปุ่นเป็นประเทศสังคมปิด มีทรัพยากรจำกัด ดังนั้น การจะดำรงอยู่ได้จึงจำเป็นต้องควบคุมการเคลื่อนไหวของทุกคน และต้องทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเป็นไปอย่างราบรื่น สมัยเอโดะถือเป็นสมัยที่ “การแบ่งหน้าที่กันในสังคม” ประสบความสำเร็จที่สุด และกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจวบจนปัจจุบัน สังคมที่มีการแบ่งหน้าที่กันทำต้องพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งที่ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าสำคัญที่สุดในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่นคือ การทำความเข้าใจความรู้สึกของคนมากกว่าเหตุผล เมื่อผู้คน “สื่อ” ความรู้สึกกันเข้าใจ ย่อมเกิดความรู้สึกร่วมตามมา อะสุมะได้ยกตัวอย่างเช่น รายการทีวีต่าง ๆ มักมีคำถามว่า รู้สึกอย่างไรกับเหตุการณ์ เช่นนี้ ตอนนี้รู้สึกอย่างไร หรือการสัมภาษณ์ของนักข่าวเมื่อมีผู้มีชื่อเสียงจากต่างประเทศมาเยือนญี่ปุ่น นักข่าวจะถามทันทีว่า “What is your feeling now?” ผู้ถูกถามก็อาจจะตอบว่า “Wonderful” ทั้งที่ใจจริงอาจจะอยากตอบว่า “ฉันเพิ่งมาถึง ไม่มีความเห็น” หรือ “ฉันรู้สึกเหนื่อยกับการเดินทาง”

สังคมญี่ปุ่นเรียกร้องให้ชาวญี่ปุ่นหยั่งรู้ความรู้สึกหรือความต้องการของผู้อื่น กรณีเด็กญี่ปุ่นที่เติบโตในประเทศสหรัฐอเมริกาและเดินทางกลับมาเข้าชั้นเรียนร่วมกับเด็กญี่ปุ่น พวกเขา มักถามทุก ๆ เรื่องที่ตนไม่รู้ จนครูชาวญี่ปุ่นมองว่าเป็นการรบกวน ทำให้การสอนไม่คืบหน้า แต่เมื่อครูถามว่าใครมีคำถามบ้างไหม เด็กญี่ปุ่นจะคิดก่อนว่า ครูคาดหวังคำถามแบบใด และตั้งคำถามให้เหมาะสม หรืออาจไม่ถามเลย

การสื่อสารแบบญี่ปุ่นส่วนใหญ่ใช้วิธีอ่านความรู้สึกของคู่สนทนา วิธีการเช่นนี้มีอิทธิพล ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่นมาก เช่นชาวญี่ปุ่นจะไม่กล่าวปฏิเสธอย่างชัดเจน เนื่องจากคำนึงถึงความรู้สึกของฝ่ายตรงข้าม เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ขอรับจะไม่ค่อยกล้าให้วาทะ ผู้ ถูกขอรับก็จะไม่ค่อยกล้าปฏิเสธ กล่าวคือ ต่างฝ่ายต่างอ่านความรู้สึกของกันและกันตลอดเวลา ในมุมมองกลับกัน หากผู้มาขอรับไม่คิดถึงความรู้สึกของฝ่ายตรงข้าม ฝ่ายตรงข้ามก็จะรู้สึกไม่ดี ไปด้วย (อุจิจะ, 1998, น. 67)

2.6 การสอนแบบซึมซับ

คณะวิจัยแม่และเด็กของญี่ปุ่นและสหรัฐพบว่า เด็กชาวญี่ปุ่นและอเมริกัน เมื่ออายุได้ 4 ขวบ จะอ่านตัวอักษรได้มากทีเดียว เมื่อถามแม่ชาวญี่ปุ่นว่าสอนลูกเขียนหนังสืออย่างไร ได้รับคำตอบว่าไม่ได้สอนอะไรเป็นพิเศษ และเมื่อถามว่าทำไมเด็กจึงอ่านออก แม่ญี่ปุ่นตอบว่า เป็นไปเองโดยธรรมชาติ ในขณะที่แม่ชาวอเมริกันตอบว่าได้ใช้วิธีต่าง ๆ สอนลูก ส่วนคำถามอื่น เช่น ตอนลูกอายุ 4 ขวบ สอนลูกนับเลขหรือไม่ แม่ชาวญี่ปุ่นร้อยละ 29 และชาวอเมริกันร้อยละ 9 ตอบว่าไม่ได้สอน แต่ผลการทดสอบกลับพบว่าเด็กชาวญี่ปุ่นไม่ด้อยไปกว่าเด็กอเมริกันเลย แม่ชาวญี่ปุ่นไม่ได้วางแผนในการสอนอย่างเป็นระบบหรือสอนปูพื้นฐานความรู้ แต่ให้เด็กเรียนรู้เอง ตามธรรมชาติ คำว่า เคียวอิซุ มามา ของญี่ปุ่นไม่ได้หมายความว่า แม่ทำหน้าที่เหมือนครูที่คอยสั่งสอนเลขหรือตัวอักษรด้วยตัวแม่เอง แต่แม่ทำหน้าที่ให้ข้อมูล ให้ไปเรียนพิเศษ จ้างครูสอนพิเศษ ให้กำลังใจในการเรียน คอยดูแลไม่ให้เอาแต่เล่น และหากเด็กทำไม่ดีก็จะว่ากล่าว ตักเตือน

ผลการวิจัยข้างต้นระบุว่า แม่ชาวญี่ปุ่นไม่สอนลูกโดยตรง แต่จะสร้างบรรยากาศหรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น การติดตัวอักษรตามผนังห้อง ครอบครัวยุโรปส่วนใหญ่ จะรับหนังสือพิมพ์ อีกทั้งเอกสารสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ก็มีมาก ดังนั้น แม่ชาวญี่ปุ่นจึงสร้างสภาพแวดล้อม ในบ้านกระตุ้นอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกจึงไม่ใช่เป็นแบบสั่งสอนแต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมให้เกิดการซึมซับเข้าไปในตัวเด็ก ปล่อยให้เด็กสามารถทำได้ด้วยตัวเอง ไม่ใช่ให้แม่บอกทีละขั้นตอน ซึ่งแนวโน้มของความพยายามเลี่ยงการสั่งสอนโดยตรงนี้มีมาแต่โบราณ นั่นคือ ในศตวรรษที่ 14 หนังสือชื่อ ขะเตงโอะ ของครูชื่อ เซอะมิ (มิโนะอูระ, 1994,

น. 45) ได้ระบุไว้ว่า อย่าคิดที่จะสั่งสอนเด็ก ให้คอยจนกว่าเด็กจะเริ่มเลียนแบบได้เองตามธรรมชาติ แม้เด็กจะเริ่มเลียนแบบแล้ว ก็อย่าไปพูดหรือประเมินว่า เก่งหรือไม่เก่ง เพียงแต่ให้ผู้ใหญ่คอยสังเกตดูให้ดูว่าเด็กเติบโตไปในทิศทางใด คำสอนนี้ได้ถูกถ่ายทอดมาถึงปัจจุบันที่แม่ไม่สั่งสอนเด็กแบบเอาเป็นเอาตาย หรือคำกล่าวที่ว่า เด็กเป็นคนของเทพเจ้าจนถึง 7 ขวบ หมายถึงเด็กมาจากโลกของวิญญาณ และมาเกิดในโลกมนุษย์ ดังนั้น ในช่วงที่เด็กอายุยังไม่ถึง 7 ขวบ ครั้งหนึ่งเด็กยังสังกัดอยู่โลกของวิญญาณ หากไปบังคับให้เด็กทำงานมากเกินไป เด็กก็จะกลับไปสู่โลกของวิญญาณ

วิธีการฝึกคนก่อนสมัยเมจิของญี่ปุ่นเป็นการพาลูกศิษย์มาอยู่บ้านของครูเพื่อทำงานให้ครู และครูก็จะสอนศิลปะวิทยาฯให้ กล่าวคือ เป็นการสอนแบบซึมซับทีละน้อย เป็นการสอนที่ไม่ใช่ให้ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ให้ลูกศิษย์ได้เรียนรู้ถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบครูผู้สอนด้วย การซึมซับจะถ่ายทอดได้โดยประสบการณ์จริง ดังนั้นการใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น รูปแบบการศึกษาของญี่ปุ่นในปัจจุบันมีการผสมผสานทั้ง 2 แบบ คือ รูปแบบการสอนจะเป็นแบบการสั่งสอน ส่วนการรวมตัวแบบกลุ่มจะเป็นบรรยากาศของการซึมซับเสียมากกว่า ในโรงเรียนของญี่ปุ่นปัจจุบันมีการใช้รูปแบบการสอนแบบซึมซับอย่างเด่นชัด

ย้อนอดีตไปในสมัยที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมของตะวันตก เมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศจึงต้องเร่งรีบพัฒนาประเทศให้เป็นสมัยใหม่ การฝึกคนงานให้มีความรู้เป็นสิ่งจำเป็น ญี่ปุ่นจึงจัดการศึกษาตามแบบอย่างตะวันตก แสและกระดานดำจึงเป็นสัญลักษณ์ของการศึกษาแบบสั่งสอน ตั้งแต่นั้นมาสัญลักษณ์การศึกษาแบบสมัยใหม่ของญี่ปุ่นก็ได้แผ่ขยายไปทั่วประเทศ โดยในช่วงแรกสุดเป็นการรับวิธีการศึกษาแบบตะวันตกมาทั้งหมด แต่หลังจากนั้นมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นจนกระทั่งรูปแบบการศึกษาได้กลายมาเป็นแบบเฉพาะของญี่ปุ่น หากพิจารณาเนื้อหาในตำราเรียนของญี่ปุ่นก็พบว่ามักเขียนไปในเชิงโน้มน้าวมากกว่าคำสั่ง หรือมักเขียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์อันอบอุ่นระหว่างมนุษย์ ซึ่งเน้นการสอนแบบซึมซับ แต่อย่างไรก็ตาม การสอนแบบซึมซับมีข้อเสียคือ ความเป็นเหตุผลและความเข้าใจจะมีความสำคัญรองลงมา ขาดความเป็นอิสระ ไม่ค่อยใช้คำพูด ไม่มีความชัดเจน และมักเกี่ยวพันกับประเพณีเก่า ๆ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ (อะสุมะ, 1994) ได้เสนอว่า สิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับชาวญี่ปุ่นคือ ต้องข้ามกำแพงเชื้อชาติ กำแพงวัฒนธรรม และมีวิธีการจัดการที่ดีกับยุคสมัยซึ่งข่าวสารข้อมูลไหลเข้ามาอย่างเสรี และทสึเนโยชิ (ทสึเนโยชิ, 1992, น. 75-90) ก็ได้กล่าวว่า ชาวอเมริกันมองว่าชาวญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่เต็มไปด้วยปริศนา หนึ่งในปริศนาที่ชาวอเมริกันสงสัยคือการปฏิบัติต่อเด็กของชาวญี่ปุ่น ซึ่งชาวอเมริกันมองว่าเป็นการปฏิบัติที่อดทน และใจเย็นมาก ชาวอเมริกันมักมองว่าโรงเรียนญี่ปุ่นมีกฎเกณฑ์เข้มงวด แต่เมื่อได้มีโอกาสมาเยี่ยมชมห้องเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของญี่ปุ่นกลับไม่ได้เห็นความเข้มงวดดังกล่าว แม่เด็กจะส่งเสียงดังในห้อง ครูก็ไม่ว่ากล่าวใด ๆ

ซึ่งทำให้เกิดความสงสัย ทั้ง ๆ ที่เด็กชายญี่ปุ่นไม่ได้ถูกควบคุมบังคับมากไปกว่าเด็กอเมริกัน แต่เมื่อโตขึ้น เหตุใดผู้ชายญี่ปุ่นจึงสามารถควบคุมตนเองได้ในเรื่องการทำงาน แต่อย่างไรก็ตาม ชาวอเมริกันยังคงมองชาวญี่ปุ่นว่าเป็นพิมพ์เดียวกันหมด (stereotyped)

3. ความเชื่อที่แตกต่างทางความคิดระหว่างชาวชาวญี่ปุ่นและอเมริกัน

มะทสุดะ (ทสึเนโยชิ, 1992, น. 59) กล่าวไว้ในหนังสือที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1987 ว่า เด็กที่ถ้าไม่อุ้มแล้วร้องไห้มักเป็นเด็กที่ติดนิสัยร้องไห้มาแต่เกิด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอุ้ม แต่หากเด็กคนนั้นไม่มีนิสัยร้องไห้แง แม้จะอุ้มอย่างไรก็ไม่ติดการอุ้ม เขากล่าวว่าการอุ้มเป็นสิ่งที่ดี การอุ้มไม่ได้สร้างนิสัยให้เด็กติดมือ เด็กที่ชอบร้องแงเป็นเพราะในตัวเด็กมีแมลงอยู่และแมลงนี้เป็นผู้ร้องไห้ไม่ใช่เด็กร้องเอง นอกจากนี้ เขายังได้กล่าวอีกว่าเด็กที่นอนไม่หลับตอนกลางคืนควรให้แม่นอนเป็นเพื่อน เนื่องจากจะทำให้เด็กหลับได้เร็วขึ้น

ในขณะที่ Spock (ทสึเนโยชิ, 1992, น. 60) กล่าวไว้ในหนังสือที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1985 ว่า หากพ่อแม่ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อเอาใจเด็กมากเกินไป จะทำให้เด็กได้ใจ และจะเรียกร้องมากยิ่งขึ้น ดังนั้น หากส่งเข้านอนแล้ว แม้เด็กจะร้องแงอย่างไร ก็ต้องไม่ใส่ใจ นั่นจะทำให้เด็กเรียนรู้เองว่าการร้องไม่มีผลและจะหยุดงอแงไปเอง โดยเขาเชื่อว่าที่เด็กร้องไห้เป็นเพราะมีจิตใจที่ไม่ถูกต้องติดอยู่

อย่างไรก็ตาม ความคิดของชาวอเมริกันที่ว่า เมื่อเด็กร้องไห้ไม่ควรอุ้ม เนื่องจากเป็นการส่งเสริมให้เด็กแย่งนั้น แม้ในปัจจุบันความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนไป คือ หากเด็กร้องไห้พ่อแม่ควรอุ้ม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความคิดดั้งเดิมจะเลือนหายไปโดยสิ้นเชิง

ทสึเนโยชิอธิบายวิธีการอบรมที่แตกต่างระหว่างชาวอเมริกันและชาวญี่ปุ่น โดยยกตัวอย่างกรณีของเรียวกะ ซึ่งเป็นชาวญี่ปุ่นพำนักอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ขณะนั้นเธออายุได้ 6 ขวบออกไปนั่งรถเล่นกับแม่และซินดี้ โดยเรียวกะนั้นอยู่ด้านหลังรถ เธออยากสูดอากาศภายนอกจึงเปิดหน้าต่าง ทันใดนั้น ซินดี้ได้ตะโกนแบบผู้มีอำนาจว่า “อย่าซุกซน ให้ปิดกระจกเดี๋ยวนี้” ทำให้เรียวกะในวัยเด็กรู้สึกขัดข้องใจอย่างมาก พาลคิดไปว่าคงเพราะซินดี้เพิ่งไปทำผมมาจึงไม่อยากให้ผมเสียทรง แต่ไม่ยอมพูดความจริง กลับต่อว่าเรียวกะซุกซน ในกรณีเช่นนี้ หากเป็นชาวญี่ปุ่นจะสอนว่า ถ้าเปิดกระจกรถ จะเป็นการรบกวนผู้อื่น เดี่ยวเขาจะหนาว หรือเป็นหวัด กล่าวคือ จะโทษว่าเป็นความผิดของตนเองที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน วิธีการที่ซินดี้ใช้คือรูปแบบของการใช้อำนาจ ในขณะที่วิธีการที่ชาวญี่ปุ่นใช้จะเป็นรูปแบบของการเรียกร้องความรู้สึก แม้ปัจจุบันรูปแบบการใช้อำนาจจะเริ่มไม่เป็นที่นิยมในสหรัฐฯ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าใช้รูปแบบเรียกร้องความรู้สึกแบบญี่ปุ่น สิ่งที่ชาวอเมริกันชอบทำในการสอนเด็กคือ ใช้คำพูดจำนวนมากเพื่ออธิบายให้เหตุผลแก่เด็ก ในขณะที่ชาวชาวญี่ปุ่นมักสอนให้เด็กมีความสามารถในการถ่ายทอด

ความรู้สึก คือสอนให้เด็กคิดถึงผู้อื่น เห็นใจผู้อื่น คิดให้ผู้อื่น ใจประสานใจ สื่อกันด้วยใจมากกว่า การใช้คำพูด มีการรับรู้ไว เข้าถึงใจคน มีความรู้สึกร่วม มีความรับผิดชอบร่วม ให้เด็กสำนึกผิดด้วยตนเอง

ความคิดแบบคนอเมริกันคือ เมื่อเด็กทำไม่ได้ ผู้ใหญ่จะกระตุ้นให้เด็กเห็นความบกพร่องนั้นและแก้ไข การเลี้ยงเด็กแบบอเมริกันจึงเหมือนในหนังสือฝึกสุนัข ซึ่งได้มีการยกตัวอย่างภาพยนตร์ของดิสนีย์ที่แม่สุนัขจะร้องตอนตีท้ออย่างไร เจ้าของก็ไม่ตามใจ และให้นอนแยกกับเจ้าของ โดยเจ้าของมักแสดงให้รู้ว่าตนคือเจ้านาย ในขณะที่ความคิดแบบญี่ปุ่นถือว่าเด็กที่เกิดมาบริสุทธิ์ ถ้าเด็กเริ่มออกนอกกลุ่มนอกรทางก็ต้องพยายามดัดให้เข้าที่เดิม เหมือนการปลูกต้นไม้ที่อาจจะมียุงกัดกันโคนพืชทาง จึงจำเป็นต้องใช้ไม้ค้ำให้ไปในทิศทางที่ต้องการ

ความเชื่อที่แตกต่างอีกเรื่องหนึ่งคือ ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าเด็กเกิดมามีความสามารถไม่แตกต่างกัน หรือแม้จะมีความสามารถแตกต่างกันตั้งแต่เกิด แต่ปัจจัยที่สำคัญกว่าคือความแตกต่างของความพยายาม ความร่วมมือของครอบครัวและสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ชาวญี่ปุ่นจึงไม่ให้ความสำคัญกับคำว่า “เก่งมาตั้งแต่เกิด” การจัดชั้นเรียนของญี่ปุ่นจึงไม่มีการจัดแบ่งเป็นห้องเด็กเก่งหรือไม่เก่ง ในอีกด้านหนึ่ง แต่ละห้องจะแบ่งเด็กเป็นกลุ่มเสมอ การจัดรูปแบบกลุ่มทำให้เด็กภายในกลุ่มมีความสนิทสนมกัน ได้รับแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเด็กคุ้นเคยกับเพื่อนในกลุ่ม การใช้คำพูดจึงไม่จำเป็น กล่าวคือไม่ต้องพูดหรืออธิบายมากก็เข้าใจกัน สื่อกันด้วยใจมากกว่าคำพูด และเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมเป็นกลุ่มเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทางโรงเรียนจึงมีการสร้างเป้าหมาย แสดงความร่วมมือติดไว้ทั่วไปภายในโรงเรียน

โรงเรียนญี่ปุ่นนอกจากจะสอนวิชาความรู้แล้ว ยังสอนวิธีปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย ซึ่งโรงเรียนญี่ปุ่นได้ทำการสอนอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง กล่าวคือ เด็กญี่ปุ่นถูกคาดหวังมากในเรื่องการเชื่อฟัง การรักษากฎเกณฑ์ กริยามารยาท การไม่รบกวนผู้อื่น ความอดทน และความพยายาม

ในขณะที่ชาวอเมริกันเชื่อว่าเด็กมีความสามารถแตกต่างกันตั้งแต่เกิด การทำให้คนมีความเสมอภาคกันจึงจำเป็นต้องให้การศึกษาแก่เด็กตามความสามารถ โรงเรียนประถมศึกษาของอเมริกันมีการจัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบ และมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านนอกเหนือจากครูประจำชั้น ยกตัวอย่างเช่น รูปแบบการศึกษาดังต่อไปนี้

- 1) Compensatory education (การศึกษาชดเชย)
- 2) Mainstreaming (การนำเด็กที่มีปัญหาให้เข้าเรียนร่วมกับเด็กในชั้นเรียนปกติ)
- 3) Bilingual education (การศึกษาโดยใช้สองภาษา)
- 4) Gifted education (การศึกษาสำหรับเด็กปัญญาเลิศ)

5) Computer education (การศึกษาคอมพิวเตอร์)

โรงเรียนประถมศึกษาของสหรัฐจะไม่มีภาระหนักหรือการทำงานร่วมกันมากเท่าโรงเรียนญี่ปุ่น จากการที่โรงเรียนประถมศึกษาของสหรัฐมีระบบ Gifted education จึงได้มีการให้คำจำกัดความของเด็กประเภทนี้ว่า เป็นเด็กที่มีความรู้ มีความคิดสร้างสรรค์ มีศิลปะ มีความเป็นผู้นำ มีพรสวรรค์ยอดเยี่ยมทางวิชาการเฉพาะด้าน และการแสดงออกถึงความสามารถเหล่านี้ให้คนประจักษ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ชาวอเมริกันชื่นชอบและยอมรับ ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงออกที่ตรงข้ามกับของชาวญี่ปุ่น กล่าวคือ ชาวญี่ปุ่นแม้ว่าจะมีความมั่นใจในตนเองแต่ก็มักแสดงอาการถ่อมตน ในขณะที่ชาวอเมริกันแม้จะไม่มี ความมั่นใจ แต่ก็มีความมั่นใจที่จะแสดง ความภาคภูมิใจออกมา

4. สรุปท้ายบท

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการหล่อหลอมเด็กแบบญี่ปุ่นเชิงเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกาพบว่า คำว่า “เด็กดี” ในความหมายของชาวญี่ปุ่นคือ เป็นเด็กที่ผู้ใหญ่ปกครองง่าย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ช่วยตัวเองในชีวิตประจำวันได้ รู้จักการทักทาย รักษากฎเกณฑ์ ไม่รบกวนการผู้อื่น อดทนและมีความพยายาม ส่วนในความหมายของชาวอเมริกันคือ มีความเป็นอิสระ ความเป็นผู้นำ รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง

คุณลักษณะของชาวญี่ปุ่นคือ ทำตามทีบอกอย่างเรียบร้อย และทำด้วยความรู้สึกเต็มใจ ควบคุมอารมณ์ ไม่รบกวนผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นรู้สึกไม่ดี ชาวญี่ปุ่นนอกจากจะใส่ใจความรู้สึกของผู้อื่นแล้ว ยังถูกคาดหวังในเรื่องการหยั่งรู้ความรู้สึกหรือความต้องการของผู้อื่นโดยที่คนผู้นั้นไม่ต้องเอ่ยปาก ส่วนคุณลักษณะของชาวอเมริกันคือ สามารถยืนได้ด้วยตัวเองอย่างสง่างามเผย ในสังคม เข้ากันได้ดีกับเพื่อนฝูง แสดงจุดยืนของตน มีความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับใคร

วิธีการปฏิบัติตนแบบชาวชาวญี่ปุ่นคือ ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์กับผู้อื่น เรียกร้อง ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ สะกดความอยากของตนเอง ส่วนวิธีการปฏิบัติแบบชาวอเมริกันคือ ให้ความสำคัญกับการแสดงออกในธรรมชาติของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แสวงหาความ คงที่ในส่วนตน แสวงหาความน่าเชื่อถือ สนับสนุนการแสดงจุดยืนของตนเอง

สังคมอเมริกันเป็นสังคมที่ไม่มีข้อกำหนดตายตัว ทุกอย่างต้องการคำอธิบาย เป็นสังคม ที่ตามหาความรับผิดชอบส่วนบุคคล เป็นสังคมที่คิดพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคล จึง ต้องการทราบว่ามีฝ่ายตรงข้ามคิดอะไร ต้องการอะไร ดังนั้น สังคมอเมริกันจึงให้ความสำคัญกับ ธรรมชาติของมนุษย์ส่วนบุคคลควบคู่ไปกับหน้าที่ทางสังคม ชาวอเมริกันจะเรียกร้องความชัดเจน การวิเคราะห์ การอธิบายแบบเป็นเหตุเป็นผลและเทคนิคในการสื่อสาร ในขณะที่สังคมญี่ปุ่น เป็นสังคมแบบยอมรับในสิ่งที่เห็น เมื่อมีการกล่าวถึงผู้ใด ก็จะกล่าวถึงผู้นั้นในด้านหน้าที่ความ

รับผิดชอบของผู้นั้นในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ นอกจากนี้ ชาวญี่ปุ่นจะเห็นความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทำงานหนัก เข้มงวดในการอบรม ขัดเกลา และทุ่มเทให้กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่ การแบ่งหน้าที่ของชาวญี่ปุ่นควบคู่กับความรับผิดชอบต่อหน้าที่นั้น ทุกคนต้องดำเนินการตามหน้าที่ โดยหน้าที่จะเป็นตัวกำหนดว่าตนต้องทำอะไร คนที่อยู่ในตำแหน่งสูงก็จะยิ่งทำอะไรตามอำเภอใจไม่ได้

เกี่ยวกับเรื่องการอบรมลูกของชาวญี่ปุ่นนั้น แม่ลูกมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันและอยู่ร่วมกันมากกว่าใช้อำนาจ มักใช้วิธีอธิบายให้เหตุผล โดยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า แม่ชาวญี่ปุ่นคาดหวังพัฒนาการที่รวดเร็วของลูกในเรื่องการควบคุมอารมณ์ กล่าวคือ เน้นคุณลักษณะของการอยู่ร่วมกันในครอบครัวโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การเชื่อฟัง การรักษากฎเกณฑ์ มารยาท การจัดการในเรื่องรอบตัว แม่ชาวญี่ปุ่นใช้วิธีการสร้างสภาพแวดล้อมให้ซึมซับเข้าไปในตัวลูกให้ลูกสามารถทำได้ด้วยตัวเอง ในขณะที่แม่ชาวอเมริกันคาดหวังพัฒนาการที่รวดเร็วของลูกในเรื่องความสามารถทางสังคม ความชัดเจนในการสื่อสาร กล่าวคือ เน้นคุณลักษณะให้ออกไปเผชิญโลกภายนอกด้วยตนเอง สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง

เมื่อชาวญี่ปุ่นพูดเรื่องเกี่ยวกับตนเองให้ผู้อื่นฟัง มักไม่กล่าวชมตนเองและจะพูดไปในทางลบเสียมากกว่า แต่เมื่อได้ลงมือทำจริง ๆ แล้ว ชาวญี่ปุ่นจะ这样做จริงจัง สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคม Zero-sum กล่าวคือ หากใครทำตัวเด่นว่าตนเก่ง คนอื่นก็จะกลายเป็นผู้แบกรับผลลบไป ชาวญี่ปุ่นจะหลีกเลี่ยงแม้แต่การพูดเรื่องที่มีผลได้ผลเสียเกี่ยวกับตนโดยตรง การพูดที่สื่อเข้าไปในทางภาคภูมิใจหรือโอ้อวดถือเป็นการเสียมารยาทในการคบหากับบุคคลอื่น นอกจากนี้เมื่อชาวญี่ปุ่นจะประเมินตนเอง แม้มิใช่เป็นการเปรียบเทียบกับผู้อื่น แต่ก็ระมัดระวังที่จะไม่ยกตนให้เด่น ในสังคมญี่ปุ่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงถือเป็นสิ่งที่สำคัญ สิ่งที่ชาวญี่ปุ่นเห็นว่าสำคัญที่สุดในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปได้อย่างราบรื่นคือ การทำความเข้าใจความรู้สึกของคน มากกว่าเหตุผล หากสามารถสื่อความรู้สึกถึงกันได้ ความรู้สึกร่วมกันย่อมเกิดตามมา

การสื่อสารแบบญี่ปุ่นส่วนใหญ่ใช้วิธีอ่านความรู้สึกของคู่สนทนา วิธีนี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่างเช่น ชาวญี่ปุ่นจะไม่ตอบปฏิเสธอย่างชัดเจนเนื่องจากคำนึงถึงความรู้สึกของฝ่ายตรงข้าม เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ขอรองจะไม่ค่อยกล้าไหว้วาน ผู้ถูกขอรองก็จะไม่ค่อยกล้าปฏิเสธ กล่าวคือ ต่างฝ่ายต่างอ่านความรู้สึกของกันและกันตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม อะสุมะไตให้ข้อคิดว่า สิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับชาวญี่ปุ่นคือ ต้องข้ามกำแพงเชื้อชาติ กำแพงวัฒนธรรม และมีวิธีการจัดการที่ดีให้เท่าทันกับยุคสมัยที่ข่าวสารข้อมูลไหลเข้ามาอย่างเสรีในขณะนี้

เอกสารอ้างอิง/References

- 東洋 (1994) 『日本人のしつけと教育：発達の日米比較にもとづいて』 東京大学出版会
- 恒吉僚子 (1992) 『人間形成の日米比較：かくれたカリキュラム』 中央公論社
- วรินทร์ ววงศ์. (2003). การศึกษากับการสร้างคนแบบญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์
- 箕浦康子(1994) 「異文化で育つ子供たちの文化的アイデンティティ」 『教育学研究』 61-3 日本教育学会
- 内田玲子 (1988) 『いじめの根っこ』 玄同社

เอกสารอ่านประกอบ

- 勝田守一・中内敏夫 (1964) 『日本の学校』 岩波新書
- 森田洋司・清永賢二 (1994) 『いじめ：教室の病い』 金子書房
- 文部省編 (2000) 『平成 12 年度 我が国の文教施策』 国立印刷局
- 福武書店教育研究所編 (1995) 『少子化をめぐる : DATA BOOK』 子ども学研究会